

ביד הלשון

סוגיות לשוניות בפרשת השבוע

תרצה יהודה – מפקחת הוראת עברית

הרב יעקב אלבירט – מפקח כולל

פרשת "ויגש"

"וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר וַיְבִינּוּ בַמִּקְרָא" מדריקים ומדקדקים בפרשת-השבוע

גזרות בפועל

שורש נג"ש מגזרת חפ"נ

גָּשׁוּ – דגש קל בראש מילה. פה"פ נ' נופלת בנטייה, ללא תשלום דגש. תופעה זו קיימת רק בציווי של בנין קל.

וַיִּגֶשׁ, וַיִּגְשׁוּ – דגש משלים במקום נ' השורש שהידמתה בנטייה.

בבנין התפעל והפעיל הנטייה היא על דרך השלמים: התנגש, להנגיש.

פעלים מגזרת נפי"ו

וַיִּזְתַּר, תִּזְרַשׁ, וַיִּזְלַד, בָּהֶתְוֹדַע – במילים אלה אפשר לראות ולשמוע את פה"פ ו"ו המקורית.

הוֹשֵׁב, וַיּוֹשֶׁב – פה"פ נמצאת אך לא נשמעת.

השורש יר"ד/ור"ד

הוֹרְדָהוּ, וְהוֹרְדָתָם, וְהוֹרִידוּ – במילים אלה פה"פ ו"ו נמצאת אך לא נשמעת.

וַיִּרְדְּנוּ – בבנין קל בזמן עבר השורש נוטה על דרך גזרת השלמים. האות ו"ו המקורית עברה מעתק לאות יו"ד ולכן בנטייה אפשר לראות ו"ו או יו"ד.
לָרַדְתָּ, רָדָה, מָרַדְהָ, אִרְדָּה, יָרַד – פה"פ חסרה בנטיות מסויימות של השורש.

השורש על"י מגזרת נל"י

יָעַל – לה"פ נופלת בעתיד מקוצר.
וַיַּעַל, וַיַּעֲלֵה, אָעֱלֶה – לה"פ נופלת בנטייה.
אָעֱלֶה, גַּם-עָלָה – האות ה"א ממלאת את מקומה של לה"פ שנפלה בנטייה.

השורש פו"ג מגזרת נעו"י

וַיִּפֹּג לְבוֹ (מה, כו) – עה"פ חסרה בנטיה במילה זו.
לעומת זאת במילים 'הפוגותי', 'יתפוגי' 'פוגתי' עה"פ נמצאת.

מילה בפרשה

ערב

כִּי עֲבָדְךָ **עָרַב** אֶת-הַנֶּעַר (מד, לב)

אֲנֹכִי **אֶעְרָבְנוּ** (מג, ט)

וְכֵן לַעִיל - אִם-תִּתֶּן **עָרְבוֹן** (לח, יז)

רש"י: ערבוון – משכון.

משמעויות נוספות לשורש ער"ב:

יעָרַב עָלָיו שִׁיחִי (תהלים קד, לד) – "תיטב ותהנה לו ותכשר לפניו". (רד"ק בספר השרשים)

וַיִּתְעַרְבוּ בְּגוֹיִם (תהלים קו לה) – ענין ערבוב והתחברות הדברים. (רד"ק בספר השרשים)

וּפָג

וּפָג לְבוֹ (מה, כו)

תרגום אונקלוס: וְהוּאָה מְלִיא פִּיגֵן עַל לְבִיהָ אֲרִי לֹא הִימִין לְהוֹן

רש"י: וּפָג לְבוֹ - נִחַלְף לְבוֹ וְהִלָּךְ מִלְּהָאִמִּין, לֹא הָיָה לְבוֹ פּוֹנָה אֶל הַדְּבָרִים, לָשׁוֹן מְפִיגִין טַעֲמָן בְּלָשׁוֹן מִשָּׁנָה וְכִמוּ מֵאִין הִפְּגוּת (איכה ג'), וְרִיחוֹ לֹא נָמַר (ירמיהו מ"ח), מִתְּרַגְּמִין וְרִיחִיהָ לֹא פָּג.

רשב"ם: וּפָג לְבוֹ - הַחֲלִיף לְבוֹ לומר: אין זה אמת.

נצי"ב ב"העמק דבר": כפירוש רש"י דשורש 'פג' בכל מקום מלשון חילוף, "אל תתני פוגת לך" (איכה ב, יח) — שלא תחליף בכייתך לתנואה אחרת, וכן בכל מקום. וכאן משמעו שהיה לב יעקב מתחלף מרגע לרגע כמסתפק.

לפירושם: וּפָג לְבוֹ = הַתְּחַלֵּף לְבוֹ.

אבן עזרא: וּפָג לְבוֹ - מגזרת "אל תתני פוגת לך" (איכה ב, יח); והטעם: **שעמד לְבוֹ וּדְמָם**, כטעם "וימת לְבוֹ" (ש"א כה, לז), כי לא האמין; ויהי כראותו העגלות, ותחי רוחו. ואל תתמה על מלת 'וּפָג', כי כן דרך הנביאים לדבר, כמו "ונשמה לא נשארה בי" (דניאל י, יז).

רמב"ן: וּפָג לְבוֹ - כי לשון 'פוגה' - **ביטול ושביתה**, כמו "אל תתני פוגת לך" (איכה ב, יח), וכן "עיני נגרה ולא תדמה מאין הפוגות" (שם ג, מט) - שנגרה תמיד מאין שביתה והפסק, וכן 'מפיגין טעמן' - שמפזרין אותו ומתבטל, וכן "על כן תפוג תורה" (חבקוק א, ד) - תבטל ותפסק.

וגם זה 'ויפג לבו' – שנתבטל לבו ופסקה נשימתו, כי פסקה תנועת הלב והיה כמת; וזה העניין ידוע בבא השמחה פתאום, והוזכר בספרי הרפואות, כי יסבלו זה הזקנים וחלושי הכח, שיתעלפו רבים מהם בבא להם שמחה בפתע פתאום, כי יהיה הלב נרחב ונפתח פתאום, והחום התולדי יוצא ומתפזר בחיצוני הגוף, ויאפס הלב בהתקררו, והנה נפל הזקן כמת.

רש"י הירש: בדרך כלל משווים אותו ל"מַאֲיִן הַפְּגוּת" (איכה ג, מט), שפירושו: "ללא הפסקה". אם כן יתפרש "ויפג לבו": "לבו עמד מלכת", הוא התעלף – מתוך שמחה גדולה כמובן. ויש סימוכין לפירוש זה ממה שנאמר בפסוק הבא: "ותחי רוח יעקב", שפירושו: "הוא חזר לעצמו".

לפירושם: ויפג לבו = הפסיק לבו.

בשפת ימינו המשמעות היא כפי שמפרשים אבן עזרא והרמב"ן: פסק, נגמר. לדוגמה פג תוקף, הפוגה – הפסקה.

בְּעִיר

טַעֲנוּ אֶת-בְּעִירְכֶּם (מה, יז)

אבן עזרא: בעירכם – בהמתכם, וכן "אנחנו ובעירנו" (במדבר כ, ד).

כִּי יִבְעַר אִישׁ ... וְשָׁלַח אֶת בְּעִירָהּ וּבְעִיר בְּשִׂדָּה אַחֵר (שמות כב, ד)

רש"י: כי יבער, את בעירה, ובער – כולן לשון זהמה הן, כמו: אנחנו ובעירנו (במדבר כ, ד)

מדוע בהמה נקראת 'בעיר'?

רד"ק ב"ספר השורשים: "וגם זה העניין קרוב לענין הראשון (שריפה על ידי אש) כי המרעה והמאכל הוא הבעור והכליון..."

לדברי הרד"ק גם **בִּינוּ בְּעִירִים בָּעֵם** (תהילים צד, ח) היא במשמעות קרובה, כי "הבסיל כבהמה".

אנו מוצאים מילה נוספת מאותו שורש בבניין נפעל ובמשמעות דומה:

נִבְעַר כָּל-אָדָם מִדַּעַת (ירמיה י, ד). מרחיב בזה רש"י הירש כאן.

כל המילים מהשורש בע"ר שהן במשמעות של הכרתה והסרה, דומות למשמעות של שריפה באש – "וכולם עניין הדלקה והשרפה" (רד"ק).

תלה

ותלה אָרֶץ מִצְרַיִם וְאָרֶץ כְּנָעַן מִפְּנֵי הָרָעָב (מז, יג)

שורש המילה לה"ה (רד"ק ב"ספר השורשים").

מדוע **הדגש** באות ה"א?

רשב"ם: הה"י עיקר, לפיכך מפיק ה"י וכן: נגה אור (איוב כב, כח).

יש מפיק בה"א כיון שהיא אות שורש עיצורית שיש להגות, ולא אם קריאה.

מה פירוש המילה?

רש"י: וְתִלָּה – כְּמוֹ וְתִלְאָה, לְשׁוֹן עֲיֻפּוֹת, כְּתָרְגוּמוֹ; וְדוּמָה לוֹ כְּמִתְלַהֵלָה הַיָּדָה זָקִים (משלי כו, יח).

ומבאר מהר"ל ב"גור-אריה": ואף על גב ד"מתלהלה" בה"א 'ותלאה' בא', אין חילוק בין ה"א ובין א' כי מתחלפים. ואף על גב דשורש "מתלהלה" 'להה' ושורש 'ותלאה' 'לאה', אין חילוק, כי אותיות אהו"י מתחלפין.

רלב"ג (ביאור המילות): ותלה – הוא מעניין 'לאות'; ורוצה לומר, שהיו לואים לסבול חוזק הרעב.

❖ לפירוש רש"י: וְתִלָּה = התעייף.

ראב"ע: ותלה – וטעמו: כאדם שלא ידע מה יעשה.

והגאון ר' סעדיה ז"ל פירש: ותלה כמו ותלא, כלומר כאדם הנלאה לא ידע מה לעשות. (מרד"ק ב"ספר השורשים)

❖ לפירוש ראב"ע: וְתִלָּה = לא ידעו מה לעשות.

רד"ק: ותלה – ענין 'שגעון', כי מפני הרעב ישתגע האדם.

נצי"ב ב"העמק-דבר": מלשון שעמום הדעת, ועושה כמתלהלה ומשתגע שלא בדעת דרך ארץ. וכן מרעבון עושין בשגעון ובלי דעת. ועל כן קרא הכתוב ביהזקאל (לו, ל) — "חרפת רעב", שהוא בזיון לפני בני אדם.

❖ לפירוש רד"ק = השתגעו.

טעמי המקרא בשירות התחביר

משפט תנאי

וְהָאָמַר אֶל-עֲבָדָיךָ

אִם-לֹא יֵרֵד אֲחֵיכֶם הַקָּטָן אִתְּכֶם

לֹא תִסָּפֹן לְרֵאוֹת פָּנָי (מד, כג)

הטעם 'זקף קטן' מסמן את תחילת הדיבור הישיר, מעין נקודתיים.

משפט התנאי מתחיל אחרי הזקף. הטעמים המפרידים מחלקים את הפסוקיות של משפט התנאי. נחלק אותו על פי הטעמים:

אִם-לֹא יֵרֵד אֲחֵיכֶם הַקָּטָן אִתְּכֶם – עד האתנחתא זוהי פסוקית תנאי.

לֹא תִסָּפֹן לְרֵאוֹת פָּנָי – אחרי האתנחתא עד סוף הפסוק זוהי תשובת התנאי.

דוגמה נוספת:

כִּי עֲבָדְךָ עָרַב אֶת-הַנֶּעֱר מֵעַם אָבִי לְאֹמֶר

אִם-לֹא אָבִיאָנִי אֵלָיךְ

וְחָטָאתִי לְאָבִי כָל-הַיָּמִים: (מד, לב)

הטעם 'אתנחתא' מסמן את תחילת הדיבור הישיר, מעין נקודתיים.

משפט התנאי מתחיל אחרי האתנחתא.

הטעמים המפרידים מחלקים את הפסוקיות של משפט התנאי.

אם-לא אביאנו אליך – עד הזקף הקטן זוהי פסוקית תנאי.

וחטאתי לאבי כל-הימים – אחרי הזקף הקטן זוהי תשובת התנאי.

ניבים ופתגמים מהפרשה

ואשימה עיני עליו (מד, כא)

שם עליו עין – השגיח עליו, הקדיש לו תשומת לב, פיקח עליו.

והורידו עבדיך את-שיבת עבדיך אבינו ביגון שאלה (מד, לא)

ירד ביגון שאולה – מת כשהוא שרוי בצער ויגון, סיום של החיים מתוך עצב וגורל מר.

ונפשו קשורה בנפשו (מד, ל)

נפשו קשורה בנפשו – קשורים זה בזה בקשר עז, קשור אליו בקשר רגשי חזק, תלויים זה בזה.

ויתן להם צדה לדרך (מה, כא)

צידה לדרך – מזון שבו מצטיידים בטרם יציאה למסע.

עיון בעלונים קודמים:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/ChinuchMukar/PikuahPedagogi/HebChar/parashat_week.htm